

Egorov V. V., candidate of historical sciences, associate professor of political science, Kyiv National University of Construction and Architecture (Ukraine, Kyiv), egorov.1977@email.ua

Ukrainian problem on the «Vestnik Yevropy» magazine pages in the 1860's–1890

In the article the Ukrainian problem on the pages «Vestnik Yevropy» – one of the leading in the second half of the XIX century in the Russian Empire journal's is lighted up. One of the areas which «Vestnik Yevropy» paid attention on it's pages was the historical past of the Ukrainian people. Numerous well-known historian M. I. Kostomarov's studies which concerned with Old Rus History and the Cossacks were devoted to this topic.

Among the many materials the significant place on the pages of the magazine were occupied by the problems associated with the history, language, education of the Ukrainian people as well as the public and political struggle of the Ukrainian's that began in the late 1890's.

Much attention was paid to the condition's in which Ukrainian language was in the Russian society in XIXth century. The magazine's authors, including historian and political thinker M. P. Dragomanov, acknowledged that there was the negative score of attempts to independently change the Ukrainian culture as Polish intrigue in the mass of Russian society. Award was so later because the mass of Russian society was used to one form of individual deprive and did not understand that part of the «Russian people» representatives declared their own historical traits. In the magazine's articles much attention was paid to the Ukrainian language question, it's origin and formation process.

O. M. Pypin «Vestnik Yevropy» permanent author paid much attention to the development of the Slavic revival in of Galicia in early 1830-ies. Considerable attention «Vestnik Yevropy» authors paid to the problem of the Russian people and their language origin. O. M. Pypin allocated several sub-types of Russian people – those who resided in the central provinces, north, and southern areas. On the pages of periodical there was also expressed the M. I. Kostomarov's opinion about the insignificant influence of Tatar supremacy on the north of Russia autocracy formation in XII century.

Repeatedly, M. I. Kostomarov, O. M. Pypin and other magazine's authors paid particular attention to the question of the Ukrainian as impaired language right to live. A question of the Ukrainian language protection as the language of public education was examined in M. I. Kostomarov's and O. M. Pypin's articles. They objected to the idea of Ukrainian language especially under the defective conditions of the 1876 edict.

The mentioned problems got their address in the late 1890's and received a sequel in the form of banning the use of the Ukrainian language by Galician scientific delegation during the IX Archaeological Congress in Kyiv (1899).

Considerable attention in the numerous magazine's articles was given to the issue of public education, in particular in the Ukrainian language. Journal's authors lively responded the changes in education leadership in the Russian Empire of the early 1880's. It is worth to emphasize that in these articles and speeches addressed the hope for a special meeting convocation which took place in August 1881 with the Ministers, Ober-Procurator of the Synod participation which examined the notes of the Kyiv Governor-General M. I. Chertkov, O. M. Dundukov-Korsakov, and appeal of the composer M. Lysenko about the possibility to reduce the suppression of the Ukrainian language.

Thus, under the conditions of the significant propagation of the media press in the Russian Empire in the second-half 1860–1890's «Vestnik Yevropy» was one of a few publications, which raised questions of the Ukrainian language development, formed positive opinion about the ukrainofil's intentions. After that, in the first half of 1890's in terms of censorship M. P. Dragomanov managed to inform the journal reader's about the development of new public associations and movements in Galicia content, their program and characteristics. He demonstrated the activity of Rus'-Ukrainian radical party and one of it's conductors – I. Y. Franko. That was a reflection of the Ukrainian national movement (political) stage transition.

Keywords: «Vestnik Yevropy», Ukrainian problem, M. I. Kostomarov, Ukrainian people, Russian people, public education, ukrainofily, M. P. Dragomanov, O. M. Pypin, I. Y. Franko, article, the review.

* * *

УДК 930.2:314(477.7)

Москальова Ю. Р.,
аспірантка кафедри спеціальних галузей
історичної науки, Донецький національний
університет ім. Василя Стуса
(Україна, Вінниця), 7_November_2008@ukr.net

ДИТЯЧА БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ ТА БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (60–70-ті рр. XIX ст.): АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ

Проведено джерелознавчий аналіз законодавчих актів Російської імперії щодо проблем дитячої безпритульності та бездоглядності в 60–70-і рр. XIX ст. Наукові розробки у цій сфері дозволяють збагатити знання щодо розвитку інститутів громадського піклування в зазначений період, виявити джерельний потенціал законодавчих актів, доповнити картину загальнодержавної історії філантропії.

Законодавчі джерела зазначеного періоду досить різноманітні за своїми видовими характеристиками. Аналіз даної групи джерел демонструє широкий інтерес до дитячої філантропії. Саме філантропічна діяльність протистояла зростанню безпритульності, підвищувала освітній і культурний рівень місцевого населення. Запропонований аналіз законодавчого корпусу матеріалів виступає не лише цінним історичним джерелом у сфері піклування, а й цікавим прикладом державницької політики, уроком з точки зору уникнення тиражування раніше припущених помилок.

Ключові слова: законодавчі акти, опіка, благодійність, дитячі притулки.

Діяльність інститутів суспільної філантропії та меценатства в сучасних умовах безпосередньо залежить від розв'язання цілого комплексу теоретичних проблем та практичних завдань. Серед найбільш актуальних з них – реконструкція як загальнодержавної, так і регіональної історії добродійної діяльності. Саме територія Півдня України, що входила до складу Російської імперії і жила за її законами, являється індикатором законодавчої ініціативи держави загалом. За рахунок добродійності вирішувалися складні економічні питання, пом'якшувалися найгостріші суспільні протиріччя, підтримувалася громадянська злагода. Так, з другої половини XVIII до початку XX ст. утворилася розгалужена мережа філантропічних організацій і закладів, що охоплювали своєю допомогою всі прошарки населення, у тому числі дітей та підлітків. У зв'язку з цим актуальним є вивчення законодавчої ініціативи в питаннях дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в період буржуазних реформ 60–70-х рр. XIX ст.

Система закладів філантропічного спрямування загалом та окремо інституцій опіки над дітьми в Російській імперії формувалася досить поступово. У XVIII ст. виникають Прикази Громадського Піклування та Відомство установ імператриці Марії, підконтрольні державі. Підвалини боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю закладаються Катериною II. Натомість, розпочаті вже Павлом I соціальні перетворення не були повними й завершеними. Вони лише заклали підґрунтя для подальшого вдосконалення сфери опіки, які імператору так і не вдалося втілити у життя. Перша половина XIX ст., через прикутість Російської імперії до воєнних потрясінь, ознаменувалася поступовим впровадженням нових законів у питання опіки та піклування, а з приходом до влади Олександра II ця сфера зазнала перезавантаження.

Вивчення проблеми дитячої безпритульності та бездоглядності в історіографії імперської доби мало описовий характер. Радянська історіографія демонструє стирання поняття «доброчинність» і забуття активної меценатської участі у справах опіки. Лише початок 90-х рр. XX ст. ілюструє звернення в дослідженнях до приватних закладів опіки. В цей період дослідникам вдалося надати проблемі добродійності нового звучання, змістити акценти з вагомості державного внеску у розвиток добродійності. В сучасній історіографії питання опіки над дітьми зустрічаємо в роботах В. Белякова, Л. Жукової, П. Нешеретного [1]. Більш фундаментальними стали роботи О. Друганової, Н. Сейко, Ф. Ступака, І. Гребцової та С. Накаєвої, Ю. Гузенка [2]. Серед останніх свою увагу до дитячих закладів опіки та проблем піклування над дітьми загалом звернули А. Савочка, О. Кравченко, А. Гедьо, Н. Гончарова [3]. Зрештою, сучасний етап історіографічної спадщини демонструє все ширше опрацювання різних аспектів добродійності, враховуючи регіональні особливості,

досвід благочинних установ різного типу, роль окремих діячів у справах опіки. Однак, прогалиною залишається джерелознавче дослідження питання.

Відповідно метою даної розвідки є вивчення правової основи діяльності відомств і комітетів у боротьбі з безпритульністю в зазначений період, їх внесок в опіку над різними категоріями дітей і підлітків на фоні соціально-економічних перетворень в імперії.

Джерельною базою дослідження є опубліковані законодавчі акти Російської імперії зазначеного періоду, які містяться в «*Полном Собрании Законов Российской империи*» (далі – ПСЗ). Для російського законодавства цього періоду характерним було ототожнення політичних цілей з правовими. Саме ПСЗ виступає найбільш повним зібранням законодавчих актів імперського періоду, демонструючи їх за номерами та у відповідному хронологічному порядку. З метою зміцнення державного та суспільного устрою в Російській імперії, що зазнали кризи в умовах погіршення становища феодально-кріпосницького ладу, в другій чверті XIX ст. починається кодифікація законів.

Як історичне джерело, законодавчі акти Російської імперії зазначеного періоду мають ряд особливостей. В першу чергу, складність для дослідника має той факт, що чіткі грані поняття «закон» не були встановлені до середини 80-х років XIX ст., коли указом від 11 червня 1885 р. встановлювалися формальні критерії відбору актів до ПСЗ. Крім того, не дивлячись на повноту та структурованість ПСЗ, не варто забувати про вплив особистості на формування збірки законів – самого кодифікатора М. Сперанського.

Для дослідження зазначеного періоду відповідає друге зібрання ПСЗ (54 Т). У ПСЗ законодавчі акти розміщені за хронологічним принципом. Кожний законодавчий акт має наступну структуру:

- 1) вказується його вид;
- 2) назва (із викладенням короткого змісту, датою обнародування);
- 3) причини та умови видання закону;
- 4) проголошення прийнятого рішення, постанови.

Середина XIX ст. в Російській імперії позначена сплеском законодавчої ініціативи. Буржуазні реформи і, як наслідок, масштабні трансформації у сфері соціально-економічного та політичного життя імперії, потягли за собою корегування проблем соціального захисту громадян. До моменту публікації законодавчі акти проходили певні стадії: власне законодавча ініціатива (знаходилася в руках правлячої особи), розробка, обговорення, затвердження та обнародування, публікація. Жодної чітко визначеної процедури обговорення законопроектів не було, опрацювання нових законоположень здійснювалася різними відомствами – чим і пояснюється розгалуження видової структури законодавчих актів.

Новим кроком на шляху нововведень стала введена у 1862 р. публікація законів у спеціальному періодичному виданні «*Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемых при Правительствующем сенате*». Публікація законодавчих актів у періодичному виданні хронологічно відповідала потраплянню їх у Сенат.

Як вже було зазначено вище, особливістю законодавчих актів досліджуваного періоду є їх різноманітність.

Основними типами законодавчих актів були: маніфести, положення, закони, укази, «высочайше одобренные мнения Государственного Совета», «высочайшие повеления». Переходячи, в процесі створення, до відомства різних органів влади, законодавчі акти розділялися на підвиди.

Найчисельнішим видом законодавчих актів другої половини XIX ст. виступають положення. У 1863 р. було розглянуто й затверджено «*Сенатские определения, объявленные в общем циркуляре Министерства Внутренних Дел, по крестьянскому делу*». Законодавчий акт стосувався відпускних платежів малолітніх дітей, які були звільнені від кріпосницької залежності. Закон трактував наступне: «чтобы в Приказах хранились отпускные лишь тех крестьян, которые останутся на попечении Приказов и которым отпускные должны быть выданы по достижении ими совершеннолетия; во всех же прочих случаях отпускные могут быть вручены родителям малолетних» [4, с. 39–40]. Тобто, роль Приказів Громадського піклування залишалася впливовою. Однак, вже в ході проведення ліберальних реформ 60–70-х рр. XIX ст. проявилася неспроможність Приказів Громадського Піклування реагувати на умови часу. Прямими правонаступниками губернських Приказів громадського піклування стали земства. 1 січня 1864 р. царський уряд ухвалив «*Положения про губернские та повитові земські установи*». В Україні було створено 6 губернських і понад 60 повітових земств, зокрема: у Катеринославській і Херсонській – у 1866 р., Таврійській – у 1866–1868 рр. Реформа поширювалася тільки на лівобережні і південні губернії України [5, с. 98].

Загалом для XIX ст. було притаманним збільшення видів законодавчих актів. Велику роль у визначенні законодавства було віддано вищим державним органам влади, що й сприяло розповсюдженню таких законодавчих актів як «мнения» та «положения». Стосовно сфери опіки та піклування, «положения» вирішували як фінансові, так і соціальні питання. Даний вид законодавчих актів розв'язував проблеми передання повноважень, перейменування чи відкриття закладів опіки, контролював фінансові влиття, перекази. Обов'язковою умовою для даного акту є накладання резолюції імператором.

3 січня 1869 р. було видано «*Высочайше утвержденное положение Комитета Министров*», згідно з яким Міністерству внутрішніх справ передано право затверджувати статuti громадських і приватних філантропічних об'єднань [6, с. 53]. Натомість, кожна установа подібного типу мала надати документ, який засвідчував її фінансову спроможність забезпечити достатні умови для утримання нужденних [6, с. 54]. При створенні мережі філантропічних союзів уряд дуже ретельно стежив за їхньою діяльністю [6, с. 54].

«Высочайше утвержденное положение Санкт-Петербургского Присутствия Опекунского Совета Учреждений Императрицы Марии, объявленное Сенату, за Министра Юстиции, Товарищем Министра Юстиции» виступає підтвердженням щодо прийняття від одеського купця Лейбенгерца капіталу в розмірі 13 тисяч рублів та перейменування сирітського закладу Одеської Талмуд-Гори його іменем [7, с. 118]. Даний факт є підставою для ствердження, що саме в період

правління Олександра II приватна ініціатива у питаннях філантропії набирає високі темпи.

Ще одним видом законодавчих актів даного періоду виступає «Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета». Одним із таких законів розглядалася доля дітей чиновників. Так, в разі смерті батька, визначався наступний розподіл одноразових виплат між вдовою та дітьми: «...если остается один сын, или одна дочь, им выдается одна четверть всего пособия, и три четверти вдове, при двух детях каждому выдается одна пятая всего пособия, обоим же вместе две пятых, а вдове остальные три пятых, при трех детях каждому выдается одна шестая всего пособия, а всем половина а вдове другая половина, при четырех же и более детях половина пособия должна быть распределяема по равным частям между ними, а другая половина выдается вдове» [8, с. 199].

В 1866 році прийнято «Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета» «Об исправительных приютах». Даний акт покликаний наново розставити пріоритети у справах державного регулювання питання дитячої безпритульності та бездоглядності [9, с. 352–353]. Основні положення закону мали наступний зміст:

1) метою створення виправних притулків ставало «нравственное исправление несовершеннолетних»;

2) «к учреждению таких богоугодных и общепользных заведений призываются также земство, общество и духовныя установления, равно как и частныя лица»;

3) усі справи притулків переходили під юрисдикцію Міністерства Внутрішніх Справ;

4) оцінювалися переваги подібних закладів: «а) принадлежашее приюту или приобретаемое для него недвижимое имущество освобождается от всяких сборов в пользу казны; б) каждому приюту дозволяется ежегодно разыгрывать, без взноса установленных процентов, лотерею, с тем, чтобы сумма продаваемых билетов не превышала три тысячи рублей; в) в случае производства, помещенными в приюте, земледельческих работ, Министерство Государственных Имуществ отводит ему в пользование необходимый для сего участок из имеющихся в той местности свободных казенных земель; г) приютам, за каждого содержащегося в них несовершеннолетнего, выдается, местными Попечительными о тюрьмах Комитетами, из сумм, отпускаемых на содержание арестантов, ежемесечно, та плата, во сколько обходится пища и одежда арестанта»;

5) передбачалася плата притулкам грошей із боку батьків вихованців (за можливістю), з урахуванням того факту, що внески не могли бути більшими за три рублі в місяць;

6) притулки утримували на вихованні дітей одного полу;

7) керівниками подібних закладів ставали «лица неопороченной нравственности и имеющие аттестат на право преподавать»;

8) було можливим скорочення терміну перебування вихованців у притулку на третину, або ж, в протилежному випадку, дітей виховували до повноліття;

9) навчання передбачало вивчення Закону Божого, читання, письма, основ арифметики та інших елементарних наук, роботи землеробські або ремісничі, або і ті, й інші разом.

Законодавчі акти зазначеного періоду свідчать, що саме земства переймають ініціативу відносно призіння дітей-сиріт, незаконнонароджених і безпритульних дітей. Спеціально призначені для цієї діяльності земські заклади намагалися здійснювати диференційований підхід до проблем бездоглядності. У справі піклування за дітьми найбільшу активність виявляли губернські земства, за ними – міські, приватні, повітові. На земства покладалося управління місцевими господарськими справами, школами, лікарнями та іншими богоугодними закладами. Апарат земства складався з розпорядчих органів – губернських та повітових земських зібрань та виконавчих – земських управ. Для виконання своїх завдань земства одержали право обкладати населення спеціальним земським збором.

Третім видом законодавчих актів періоду буржуазних реформ виступають укази. Саме укази найчастіше були представлені як іменні (від імені імператора).

Відбулися невеликі зміни й у підпорядкуванні дитячих притулків відомства Імператриці Марії. Відтепер – «общий и высший надзор за всеми детскими приютами, состоящими в ведомстве Императрицы Марии, как столичными, так и иногородными, поручить, вместо Комитета Главного Попечительства, Главноуправляющему 4 Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии...», про що мова йшла в «Именном, объявленном Сенату Министерством Юстиции» акті [10, с. 433].

Дитячі заклади опіки на підконтрольних територіях отримували зелене світло «зверху» для розширення своєї діяльності. У 1878 році один із одеських дитячих притулків отримує законодавчо закріплену постанову указом «Именным, объявленным Сенату Министерством Народного Просвещения»: «...учредить при Одесском Маринском детском приюте, в построенном особом помещении, ночлежное отделение для 35 девочек на капитал, заключающийся 80 5,5 процентных билета Херсонского Земского Банка, приносящих 440 рублей в год дохода и кроме того на счет 800 рублей назначенных к ежегодному отпуску Одесскою Городскою Думою, для воспитания 12 сирот и 720 рублей на такое же число пансионеров от разных благотворителей» [11, с. 471–472].

На початку 60-х років XIX ст. наслідки воєнних літ змусили громадськість проявити високий інтерес до благодійної діяльності. За період 1861–1863 рр. МВС отримало 43 прохання про відкриття добродійних об'єднань [12, с. 135]. Враховуючи ці обставини, у 1862 р. імператорським указом надання дозволу на відкриття благодійних товариств отримав Міністр внутрішніх справ [13, с. 26–28]. Через два роки з'явилися «Правила про православні церковні братства», які давали можливість цим об'єднанням займатися освітньою, місіонерською та добродійною діяльністю, опікуватися зубожілим населенням у селах і містах країни [14, с. 688–691].

Таким чином, остання третина XIX ст. відзначилася змінами в законодавчій сфері з питань опіки, що заклало основу для подальшого розвитку різних форм благодійності. Завдання захисту найбільш вразливої та незахищеної категорії населення було остаточно розділене між силами держави та суспільства. Законодавча діяльність за правління Олександра II

сприяла розширенню мережі філантропічних установ, застосовувався вже накопичений досвід попередників. Законодавчі акти зазначеного періоду відрізняються розширенням своєї видової структури, демонструють переміщення повноважень по контролю за благодійними організаціями до рук місцевих органів самоврядування. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Російській імперії загалом було оформлено законодавчу базу з питань благодійної діяльності. На її основі виникла широка мережа соціальної допомоги населенню, що складалася як з державних, так і громадських та приватних філантропічних закладів. Переважна більшість благодійних об'єднань мали за мету запобігти виникненню жебрацтва, використовуючи індивідуальний підхід до безпритульних.

Список використаних джерел

1. Беляков В. В. Сиротские детские учреждения в России. Исторический очерк / В. В. Беляков. – М.: Проспект, 1993. – 343 с.; Жукова Л. По заветам Марфы и Марии. (Благодетельность в XVIII – начале XX века) / Л. Жукова // Родина. – 1996. – №3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ceninauku.ru/page_17565.htm; Нещеретный П. И. Исторические корни и традиции развития благотворительности в России / П. И. Нещеретный. – М.: Норма, 2003. – 422 с.
2. Друганова О. М. Розвиток приватної ініціативи в освіті України (кінець XVIII – початок XX століття): дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / О. М. Друганова. – Харків, 2008. – 579 с.; Сейко Н. А. Добродієвність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Наталія Андріївна Сейко. – Луганськ, 2009. – 44 с.; Ступак Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): автореф. дис. ... докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Федір Якович Ступак. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 40 с.; Ступак Ф. Я. Благодійність на сторінках періодичних видань (журнал «Детская помощь») / Ф. Я. Ступак // Грані. – №12 (116) грудень. – С.108–112; Гребцова І. С. Очерки развития женского благотворительного движения на юге Российской империи (первая половина XIX ст.) / И. С. Гребцова, С. А. Накаева. – Одесса: Астропринт, 2007. – 280 с., 4 л. ил.; Гребцова И. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. / И. С. Гребцова, В. В. Гребцов. – Одесса: Астропринт, 2006. – 320 с.; Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність благодійних об'єднань на півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст.: на матеріалах Херсонської губернії: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Іванович Гузенко. – К., 2004. – 241 с.
3. Савочка А. М. Становлення і розвиток громадської благодійності в Таврійській губернії (XIX – початок XX століття): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Антон Миколайович Савочка. – Сімф., 2012. – 264 с.; Кравченко О. В. Добродієвність товариства опіки дітей в Одесі (друга половина XIX – початок XX століть) / О. В. Кравченко // Скарбниця української культури: 36. наук. пр. – Чернігів, 2007. – Вип.8. – С.119–123. – Бібліогр.: 25 назв. – укр.; Гедё А. В. Этнонациональные параметры системы опеки над детьми-сиротами и детьми, оставшимися без попечения родителей на юге Украины (XIX – начало XX в.) // Культура и образование. – Февраль 2014. – №2 [Электронный ресурс]. URL: <http://vestnik-rzi.ru/2014/02/1332>; Гончарова Н. О. Благодійна діяльність дворянства Південної України на сторінках «Вестника благотворительности» / Н. О. Гончарова // Интеллигенция и власть. – 2012. – Вип.26: История. – С.141–147.
4. ПСЗ РИ. – Собр. 2-е. – 1863. – Т.38. Ч.1. – №39139.
5. Верстюк В. Ф. История Украинской ССР. Хронологический справочник / В. Ф. Верстюк, Е. Н. Дзюба, В. Ф. Репринцев. – К.: Наук. думка, 1990. – 600 с.
6. ПСЗ РИ. – Собр. 2-е. – 1869. – Т.44. Ч.1. – №46615.
7. Там само. – 1878. – Т.53. Ч.1. – №58208.
8. Там само. – 1863. – Т.38. Ч.2. – №40257.
9. Там само. – 1866. – Т.41. Ч.2. – №43949.
10. Там само. – 1869. – Т.44. Ч.1. – №47097.
11. Там само. – 1871. – Т.46. Ч.1. – №49589.
12. Пятый годовой отчет о деятельности «Приходского Человечколюбивого общества при Римско-католической церкви» в г. Николаеве. – Николаев, 1901.
13. ПСЗ РИ. – Собр. 2-е. – 1862. – Т.37. Ч.1. – №37852.
14. Там само. – 1864. – Т.39. Ч.1. – №41144.

References

1. Beljakov V. V. Sirotskie detskie uchrezhdenija v Rossii. Istoricheskij ocherk / V. V. Beljakov. – M.: Prospekt, 1993. – 343 s.; Zhukova L. Po zavetam Marfy i Marii. (Blagotvoritel'nost' v XVIII – nachale XX veka) / L. Zhukova // Rodina. – 1996. – №3. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ceninauku.ru/page_17565.htm; Neshheretnyj P. I. Istoricheskie korni i tradicii razvitiya blagotvoritel'nosti v Rossii / P. I. Neshheretnyj. – M.: Norma, 2003. – 422 s.
2. Druganova O. M. Rozvytok pryvatnoi' iniciatyvy v osviti Ukrai'ny (kinec' XVIII – pochatok XX stolittja): dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.01 / O. M. Druganova. – Harkiv, 2008. – 579 s.; Sejko N. A. Dobrochynnist' u sferi osvity Ukrai'ny (XIX – pochatok XX stolittja): avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk: spec. 13.00.05 «Social'na pedagogika» / Natalija Andrii'vna Sejko. – Lugans'k, 2009. – 44 s.; Stupak F. Ja. Blagodijnist' ta suspil'na opika v Ukrai'ni (kinec' XVIII – pochatok XX st.): avtoref. dys. ... dokt. ist. nauk: spec. 07.00.01 «Istorija Ukrai'ny» / Fedir Jakovych Stupak. – Perejaslav-Hmel'nyč'kyj, 2010. – 40 s.; Stupak F. Ja. Blagodijnist' na storinkah periodychnyh vydan' (zhurnal «Detskaja pomoshh'») / F. Ja. Stupak // Grani. – №12 (116) gruden'. – S.108–112; Grebcova I. S. Oчерки razvitiya zhenskogo blagotvoritel'nogo dvizhenija na jугe Rossijskoj imperii (pervaja polovina XIX st.) / I. S. Grebcova, S. A. Nakaeva. – Odessa: Astroprint, 2007. – 280 s., 4 l. il.; Grebcova I. S. Stanovlenie gosudarstvennogo popechitel'stva i obshhestvennoj blagotvoritel'nosti v Odesse v konce XVIII – 60-e gg. XX st. / I. S. Grebcova, V. V. Grebcov. – Odessa: Astroprint, 2006. – 320 s.; Guzenko Ju. I. Stanovlennja i dijal'nist' blagodijnih ob'jednan' na pivdni Ukrai'ny v drugij polovyni XIX – na pochatku XX st.: na materialah Hersons'koi' gubernii': dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Jurij Ivanovych Guzenko. – K., 2004. – 241 s.
3. Savochka A. M. Stanovlennja i rozvytok gromads'koi' blagodijnosti v Tavrijs'kij gubernii' (XIX – pochatok XX stolittja): dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Anton Mykolajovych Savochka. – Simf., 2012. – 264 s.; Kravchenko O. V. Dobrochynni tovarystva opiky ditej v Odesi (druga polovyna XIX – pochatok XX stolit') / O. V. Kravchenko // Skarbnyca ukrai'ns'koi' kul'tury: Zb. nauk. pr. – Chernigiv, 2007. – Vyp.8. – S.119–123. – Bibliogr.: 25 nazv. – ukr.; Gedjo A. V. Jetnacional'nye parametry systemy opeki nad det'mi-sirotami i det'mi, ostavshimisja bez popechenija roditelej na jугe Ukrainy (XIX – nachalo XX v.) // Kul'tura i obrazovanie. – Fevral' 2014. – №2 [Elektronnyj resurs]. URL: <http://vestnik-rzi.ru/2014/02/1332>; Goncharova N. O. Blagodijna dijal'nist' dvorjanstva Pivdennoi' Ukrai'ny na storinkah «Vestnyka blagotvoritel'nosti» / N. O. Goncharova // Inteligencija i vlada. – 2012. – Vyp.26: Istorija. – S.141–147.
4. PSZ RI. – Sobr. 2-e. – 1863. – T.38. Ch.1. – №39139.
5. Verstjuk V. F. Istorija Ukrainskoj SSR. Hronologicheskij spravocnik / V. F. Verstjuk, E. N. Dzjuba, V. F. Reprincev. – K.: Nauk. dumka, 1990. – 600 s.
6. PSZ RI. – Sobr. 2-e. – 1869. – T.44. Ch.1. – №46615.
7. Tam samo. – 1878. – T.53. Ch.1. – №58208.
8. Tam samo. – 1863. – T.38. Ch.2. – №40257.
9. Tam samo. – 1866. – T.41. Ch.2. – №43949.
10. Tam samo. – 1869. – T.44. Ch.1. – №47097.
11. Tam samo. – 1871. – T.46. Ch.1. – №49589.
12. Pjatyj godovoj otchet o dejatel'nosti «Prihodskogo Chelovekoljubivogo obshhestva pri Rimsko-katolicheskoi cerkvi» v g. Nikolaev. – Nikolaev, 1901.
13. PSZ RI. – Sobr. 2-e. – 1862. – T.37. Ch.1. – №37852.
14. Tam samo. – 1864. – T.39. Ch.1. – №41144.

Moskaleva Yu. R., postgraduate student, Department of special branches of historical science, Donetsk national University named after Vasyl Stus (Ukraine, Vinnytsia), 7_November_2008@ukr.net

Child neglect and homelessness in southern Ukraine, in the period of the bourgeois reform: analysis of legislation

The article analyzes the legislative acts of the Russian Empire as a historical source for child neglect and homelessness in the 60–70-ies. XIX century. Scientific research in this area allow to enrich the knowledge of the development of institutions of public charity in that period, to identify the potential source of legislation, complete the picture of the national history of philanthropy.

Legal sources said period varied in their specific characteristics. Analysis of the sources of this group shows a wide interest in the children's philanthropy. It was opposed by the growth of philanthropy homelessness, increase educational and cultural level of the local population. The proposed analysis of the legislative body of materials is not only a valuable historical source in the field of care, but also an interesting example of statist policy lesson from the standpoint of avoiding duplication earlier mistakes.

Keywords: legislation, guardianship, charities, orphanages.

* * *

УДК 069.01:94(477)

Дворкін І. В.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
політичної історії, Національний технічний
університет «Харківський політехнічний інститут»
(Україна, Харків), igor_dvorkin@ukr.net

УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ МУЗЕЙНИЦТВО НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Метою запропонованої статті є узагальнене висвітлення історії університетських музеїв Наддніпрянської України XIX – початку XX ст. Історичні, художні та природничі музейні установи працювали в Харківському, Київському, та Одеському університетах. Протягом досліджуваного періоду вони накопили значні колекції, незважаючи на перманентні труднощі з фінансуванням та розміщенням колекцій. Основною функцією університетських музеїв була освітня. Водночас, музеї поступово перетворювались на визначні наукові центри, які значно впливали на розвиток певних галузей знань. Важливим аспектом діяльності музеїв була видавнича діяльність. Досліджені музеї були першими закладами такого типу в університетських містах. Просвітницька діяльність не була для них провідною, проте стимулювала відкриття публічних музеїв.

Ключові слова: музей, університет, Наддніпрянська Україна, імперський період, освіта, наукова діяльність.

Протягом XIX – початку XX ст. в Наддніпрянській Україні були започатковані та поступово розвивались різноманітні музейні установи, наприкінці періоду їх кількість перевищувала п'ятдесят. В Російській імперії не було створено чіткої системи управління музейною справою, тож українські музеї Наддніпрянщини знаходились у підпорядкуванні різноманітних установ та організацій, органів місцевого самоврядування. Музеї діяли при вищих навчальних закладах, наукових інституціях, губернських та повітових земських установах, органах міського самоврядування.

Історіографія історії музейної справи Наддніпрянщини започаткована у XIX ст. саме її розбудовниками. Історію університетських музеїв досліджували вчені, безпосередньо з ними пов'язані (В. Анотонович [1], В. Данилевич [2]). Сучасні дослідники вивчають історію музейних установ вищих навчальних закладів у різних контекстах [3], вивчаючи історію окремих музеїв [4], музейної справи у певних містах [5]. Спеціальні розвідки також присвячені певним аспектам діяльності університетських музеїв [6], університетським музеям Російської імперії в певний період [7] тощо.

У запропоновані розвідці ми звертаємось до історії музеїв вищих навчальних закладів університетських міст Наддніпрянщини – Харкова, Києва та Одеси. Університети, звичайно, відігравали ключову роль у розвитку наукових досліджень, тут активно розвивалась видавнича справа тощо. Саме Харків та Київ, завдячуючи відкриттю університетів у 1805 та 1834 рр. відповідно, стали осередками українського національного руху, особливо на його першому – академічному етапі розвитку. Метою статті є узагальнення

історії музейних установ вищих навчальних закладів підросійської України імперського періоду, аналіз їхньої наукової, видавничої, освітньої, просвітницької діяльності. Музеї виникають на території сучасної України на початку XIX ст. Першими осередками музейної справи нашої країни стали Південь України, включно з Кримом, та м. Харків. Якщо південні українські музеї були засновані завдяки «археологічному буму», який спричинив необхідність збереження знайдених пам'яток, то Харків завдячує виникненню перших музейних осередків відкриттю у місті першого університету Наддніпрянщини.

Протягом перших років після відкриття Харківського університету у ньому були створені навчально-допоміжні заклади – так звані «кабінети» різної спрямованості: нумізматичний, мінералогічний, технічний, рідкостей, малювання та живопису тощо. Поступово, згідно з університетськими статутами та, враховуючи колекції, що надходили до музеїв вони реорганізовувались. Першочерговою місією університетських музеїв була освітня – вони мали допомагати у навчальному процесі. Протягом періоду, що вивчається, вони поступово перетворюються на дослідницькі та, частково, просвітницькі установи.

Харківський університет тривалий час був єдиним осередком музейництва Слобожанщини. Провідними музеями університету були заклади історико-художнього профілю – Музей красних мистецтв та старожитностей, нумізматичний кабінет, які збільшували свої колекції протягом більш ніж століття. На 1 січня 1917 р. колекції Музею красних мистецтв нараховували понад 5 тис. одиниць зберігання, а нумізматичного кабінету – понад 18 тис. [8, с. 90, 28]. Значний вплив на розвиток університетського музейництва у Харкові мав XII Археологічний з'їзд, що відбувся у 1902 р. Після завершення з'їзду у власність Харківського історико-філологічного товариства, що працювало при університеті, були передані предмети з етнографічної виставки. Вони стали основою для відкриття етнографічного музею, який у 1917 р. нараховував понад 2 тис. одиниць зберігання [8, с. 30]. В університеті працювала мережа природничих музеїв – зоологічний, мінералогічний, геологічний.

Основним джерелом поповнення колекцій університетських музеїв були пожертви чисельних меценатів: представників університетської професури, випускників університету, жителів міста. Робота музеїв на належному рівні досягалася переважно завдяки ентузіазму університетських викладачів, часто визначних науковців – Є. Редіна, О. Потебні, М. Сумцова, В. Данилевича та ін.

У 1834 р. було відкрито Київський університет св. Володимира. Створені при відкритті університету музеї отримали свої колекції від ліквідованих царською владою установ – Кременецького ліцею та Віленського університету. Таким чином були засновані нумізматичний кабінет, Музей красних мистецтв, мінералогічний та зоологічний музеї. Безпосередньо у Києві, завдяки діяльності Тимчасового комітету для розшуку старожитностей. Своєю роботою в університеті поєднували з опікуванням музейними установами визначні вчені, серед них історики В. Іконников та В. Антонович. Останній з 1872 по 1908 р. обіймав посади завідувача нумізматичного кабінету та Музею старожитностей.